

La traïció dels intel·lectuals

Autor: Miquel Clarós

Data de publicació: 05-05-2025

Petit homenatge a Julien Benda (París 1867- Fortenay- aux- Roses, Illa de França, 1956).

El llibre de Julien Benda va caure en les meues mans al 1995, editat per Bromera i amb un magnífic pròleg de Juli Camarasa. Al llibre publicat en 1927 s'adjunta també el prefaci de l'autor que va escriure per a la reedició de 1947.

Aquestes dues edicions estan profundament arrelades en l'esdevenir històric de França i, per descomptat, en la seua producció cultural. No cal oblidar que el cas Dreyfus, encara que comence al 1894, finalitza al 1906 amb la Tercera República. Hem de sumar la Primera Guerra Mundial, el filonazisme, les aliances del govern de Vichy i la fi de la Segona Guerra Mundial. L'època va ser convulsa i intensa per propiciar les reflexions que ens fa Benda.

Pense que la temàtica a la qual ens endinsa el títol ha sigut i és encara vigent a la nostra contemporaneïtat. Intentaré fer-ne una ressenya seguint la disposició del llibre així com una cloenda valorativa.

Introducció

La primera cosa que atrau del llibre és el canvi en la traducció que fan en totes les llengües utilitzant el concepte "intel·lectuals", quan, en la versió original, Benda el titula "la trahison des clercs". L'autor utilitza "clerc" en el sentit de savi, lletrat, erudit, destacant-ne l'aspecte personal i l'ofici, el deure, seguint Ciceró. En canvi, la paraula "intel·lectual" ens remet a una qualitat de la natura humana que no assenyala cap ofici i Benda vol parlar d'un ofici, d'un deure i una funció. La tria de "clergues" es fa en el sentit d'una tradició que els seus enemics deien defensar per destruir-la més a

fons.

La gent com Benda fa un ús de la llibertat del tot saludable: és a dir, diu allò que els altres no volen escoltar, posseeix un sentit propi i se sobreposa a les turpituds dels sentits comuns nocius establerts.

Podríem dir que si el neutralisme resulta impossible, la independència és una obligació.

Prefaci de l'edició de 1946

El mateix Julien Benda fa un prefaci extens a la edició de 1946, la qual cosa no fa a la de 1926. Ens explica i enquadra de nou el llibre per les circumstàncies derivades de la Segona Guerra Mundial i els totalitarismes.

La tesi de 1926 és molt clara: els hòmens que tenen la funció de defensar els valors eterns desinteressats com la justícia, la raó i que anomenem intel·lectuals han traït aquesta funció en profit dels interessos pràctics. La traïció, que es produeix en funció de l'ordre i la democràcia –no ho hem d'oblidar–, es basa en la idea d'equilibri, més complexa que la d'ordre.

Qualsevol organització és un valor essencialment pràctic, el contrari d'un valor intel·lectual. Segons l'autor, l'organització és un dels descobriments més bàrbars de l'edat moderna, la qual cosa provoca que la casta dels intel·lectuals haja perdut tota consciència de la seua raó de ser.

A banda de la crítica ferotge al pensament conservador i catòlic francès, Benda critica globalment la traïció dels intel·lectuals, perquè, en adoptar un sistema polític que persegueix una finalitat pràctica, com ho fa el materialisme històric, aquests estan obligats a adoptar uns valors pràctics que, per aquesta raó, no són intel·lectuals. L'únic sistema que pot adoptar per mantindre's fidel a ell és la democràcia, que, amb els seus valors sobirans de llibertat individual, de justícia i de veritat, no és pràctica. No cal pensar que aquesta postura signifiqui per a ell una passivitat i una defensa de l'ideal de pau que ell considera sentimental i pràctic alhora.

Julien Benda afirma categòricament que un escriptor té perfectament el dret, en nom de la convicció moral, de declarar la guerra al seu estat, i advertir-lo que, si emmordassa aquesta condició i no vol saber res que no siga l'interès de l'estat, esdevé un vil conformista que il·lustra plenament la traïció dels intel·lectuals. Però manté que, si és ferm en els seus principis, ha d'acceptar la conseqüència: si l'estat el jutja perillós, li farà beure la cicuta.

Per Benda la funció de la llibertat no és canviar el món, sinó mantindre's fidel a un ideal que cal mantenir en pro de la moralitat de l'espècie humana.

Edició de 1927

En les dues primeres parts del llibre, Benda es dedica a analitzar el perfeccionament de les polítiques, així com de la seua naturalesa.

Parla de la seua universalització, basada en una massificació que la fa més coherent i també més homogènia. Les maneres individuals de sentir són abolides i els sotmesos diuen la mateixa cosa.

Benda ho veu com una conseqüència de l'edat moderna. Seria molt llarg comentar tots els arguments que ens presenta, però sí que simplement vull esmentar els records que em van vindre del llibre de Richard Sennett *El declive del hombre público*, on, precisament, en la cloenda, transcriu el "Je accuse" d'Emile Zola.

Julien Benda qualifica el segle XX com el de l'organització intel·lectual dels odis polítics, remarcant que cada passió política esta proveïda de tota una xarxa de doctrines fortament constituïdes per a mostrar el valor suprem de la seua acció.

El segle XX ofereix dues novetats en les teoritzacions de les passions polítiques. El que totes pretenen que el seu moviment s'acorda amb el sentit de l'evolució i en el desenvolupament de la història i, l'altra, la pretensió de fonamentar-se en la ciència i ser el resultat de l'estricta observació dels fets.

Qualifica la seua època com el temps de la política i d'unes passions amb un grau d'universalitat, de coherència, homogeneïtat i preponderància desconegudes fins ara.

Així mateix, redueix aquestes passions a dues voluntats fonamentals:

La voluntat d'un grup d'homes d'apoderar-se, o de guardar, un bé temporal –siguen territoris, benestar material o poder polític– amb els avantatges materials que comporta.

La voluntat d'un grup d'homes de sentir la seua qualitat de particular, de distint, respecte a altres.

En definitiva: l'una persegueix la satisfacció d'un interès i l'altra la d'un orgull. Ambdues es revelen com les components essencials de la voluntat de l'home de situar-se en l'existència real. Voler l'existència real és voler, primer, posseir algun bé temporal, i, segon, sentir-se particular. Tota existència que menysprea aquests dos desitjos, tota existència que no persegueix més que un bé espiritual o que s'afirme sincerament en un universal, se situa fora de la realitat. Les passions polítiques i, particularment, les passions nacionals, pel fet que reuneixen les dues voluntats susdites, li semblen essencialment passions realistes.

Julien Benda conclou que, avui, amb una ciència i consciència desconegudes fins ara, els homes manifesten la voluntat de situar-se en el mode real o pràctic de l'existència, per oposició al mode desinteressat o metafísic.

Els intel·lectuals

Fins ara, en el recorregut que fa Benda en el seu llibre, ens parla d'aquella part de l'espècie humana que anomena laica, la funció de la qual consisteix en la persecució d'interessos temporals.

L'autor afirma que hi havia una altra classe d'homes fins el darrer mig segle, que anomena "intel·lectuals", que no persegueix finalitats pràctiques, centrada en la possessió d'un bé no temporal, i que assumeix que el seu regne no es d'aquest món. Ell observa, des de fa més de dos mil anys, grups de gent amb una actitud d'oposició formal al realisme de les multituds.

L'acció d'aquests intel·lectuals no deixava de ser sobretot teòrica. No va impedir els laics d'omplir tota la història del soroll dels seus odis i de les seues matances, però els va impedir tindre la religió d'aquestes actituds i creure's grans treballant per a perfeccionar-les.

Benda conclou que la humanitat faria el mal, però honorava el bé. Per a ell, a finals del XIX es produeix un canvi capital en el qual els intel·lectuals es posen a servir els propòsits de les passions polítiques. Passen de ser un fre a ser un estimulador.

L'autor remarca que l'objecte del seu estudi no és l'intel·lectual en la mesura en que ho és, sinó en la mesura en què passa per ser-ho i actua sobre el món en qualitat de tal. Per a ell, l'intel·lectual lloat pels seglars traeix la seua funció. Tampoc té cap dubte en argumentar que el creixement de l'estat-nació duu aparellat l'augment de gregarisme i de la uniformitat.

Pronòstics

Per finalitzar el llibre, Julien Benda ens fa una mena de conclusions i de pronòstics. No hem d'oblidar que el llibre està escrit en 1927.

Segons ell, ens trobem amb una humanitat que es lliura al realisme amb una unanimitat, una absència de moderació i una santificació de la seua passió de què la història no havia donat mai exemple.

"Avui la partida s'ha acabat": la humanitat és nacional, el laic ha guanyat. Però el seu triomf sobrepassa tot el que es podia imaginar.

L'intel·lectual no és solament vençut: és assimilat. Tota la humanitat ha esdevingut laica, incloent els intel·lectuals.

L'autor diu que potser s'oposen a la guerra, però deixen intacte l'esperit de la guerra i no hi ha res que permeta pensar que un poble que només respecte un contracte per raons pràctiques no el violarà el dia que no trobe més beneficis. La pau, ens diu, només és possible si l'home deixa de vincular la seua felicitat a la possessió dels bens "que no es divideixen" i només s'obtindrà per millora de la seua moralitat.

Respecte a l'intel·lectual, remarca una vegada més que només és fort si pren clara consciència de la seua naturalesa i de la funció que li es pròpia, demostrant als homes que té aquesta clara consciència. És a dir, si els declara que el seu regne no és d'aquest món, que aquesta absència de valor pràctic és precisament el que fa la grandesa del seu ensenyament i que, per a la prosperitat dels regnes que sí que són d'aquest món, és la moral de Cèsar, i no la de la ciència, la que val. Amb aquesta posició l'intel·lectual és crucificat, però respectat. I la seua paraula turmenta la memòria dels homes.

Julien Benda és conscient que es distancia dels que voldrien que l'intel·lectual governara el món. Li sembla greu que una humanitat, posseïda més que mai per les passions de la terra, senta els seus caps espirituals dir a tall de manament "manteniu-vos fidels a la terra".

Ell pensa que l'adveniment d'un renaixement és possible, però sols possible. Entén la civilització com un accident feliç i la seua eclosió fa tres mil anys com una conjunció de circumstàncies de la qual l'historiador ha sentit tan clarament el caràcter contingent que l'ha anomenat el "miracle grec". I no li pareix gens com una cosa destinada a l'espècie humana en virtut dels elements de la seua naturalesa.

Conclou afirmant que la història dura des de fa massa poc de temps, perquè se'n puguin traure lleis que permeten inferir el futur del passat.

Cloenda i valoració

Fins aquí he intentat resumir la línia argumentativa del llibre que ens ocupa. Tan sols, he mirat que la seua lectura obri camins i retorni temes oblidats.

Seria agosarat valorar el llibre dins de la producció d'obres de filosofia política o teoria de la història. Només en el concepte de racionalitat tindríem un pou d'arguments. Així com qualificar el llibre simplement com "antic" seria un error. No era el propòsit d'aquestes línies entrar aquí. Benda era un filòsof i assagista, un analista del seu temps que únicament aplica un punt de vista compartit, supose per més gent, que no va tindre el ressò que jo pense que mereixia.

Julien Benda aprofundeix en el paper dels intel·lectuals coetanis i el poder. El que crec que s'ha de valorar és la penetració des del concepte de "clercs", com ell ho titula en francès. Com es planteja la funció de "l'intel·lectual", posant-lo al servei de la raó –utilitzat com sinònim de ciència–, malgrat les circumstàncies i les conseqüències.

Benda se'ns apareix com una persona que coneix profundament la seua època i ens ofereix una heterodòxia a l'abast de pocs. Cal recordar de la seua trajectòria biogràfica la defensa del cas Dreyfus, així com les seues grans polèmiques amb Maurras, Barrés o el mateix Henri Bergson. Segons alguns autors, la seua condició de jueu i la seua defensa de Dreyfus el van privar de rebre el premi Goncourt de l'any 1912.

Per finalitzar, citaré unes línies extretes del llibre de Fina Birulés, Hannah Arendt: El món en joc. Crec que aquesta reflexió pot connectar amb molts aspectes que Benda explicita en el seu llibre. Arendt, en lloc d'haver-se aliat amb els intel·lectuals (els "ells", que semblen segurs d'haver entès els problemes i les solucions en tot moment), fa l'efecte d'haver apostat per aquells escriptors i artistes que assumeixen el propi temps i la fragilitat de la nostra condició mundana sense ficar-se dins la closca.

Estic segur que hi ha un fil conductor des del bressol de la història amb testimonis del seu temps que ens aproximarien a una visió del passat lluny de l'oficialisme que ompli el gran abeurador de la intel·lectualitat. Diguem que seguim parlant d'heterodòxia.

Miquel Clarós